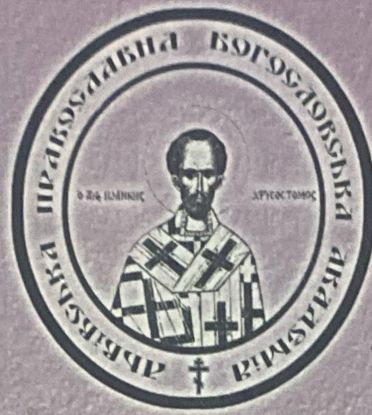

Православна Церква
України

Львівська православна
богословська академія

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
(VI ХРИСТІЯНСЬКИХ ПОСТОВИХ ЧИТАНЬ):
**"РЕЛІГІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ:
ГЕНЕЗА ВЗАЄМОВПЛИВІВ"**

УДК 27-1:[001.9=161.2](477:100)(06)

Релігія та філософія: генеза взаємовпливів.- Львів: ЛПБА ПЦУ, 2019.- 176 с.

**Збірник видається з благословення
Високопреосвященнішого ДИМИТРІЯ,
митрополита Львівського і Сокальського**

Головний редактор

Ощудляк Я., протоієрей, професор, кандидат богословських наук, ректор ЛПБА.

Організаційний комітет:

Лозинський Н., протоієрей, доцент, кандидат наук з богослів'я, декан богословського факультету ЛПБА.

Політило П., протоієрей, доцент, кандидат наук з богослов'я, завідувач кафедри церковно-історичних та практичних дисциплін ЛПБА.

Яремчук С., кандидат богословських наук, асистент кафедри іноземних мов НУ "Львівська Політехніка"

Сорока О., лектор Софійського університету ім. Св. Климента Охридського.

Редакційна колегія:

Сивак М., протоієрей, доцент, кандидат богословських наук, перший проректор ЛПБА

Хомин Л., протоієрей, доцент, кандидат богословських наук, секретар Вченої Ради ЛПБА

Великий Р., протоієрей, кандидат богословських наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, викладач ЛПБА.

Відповідальний редактор:

Лозинський Н., протоієрей, доцент, кандидат наук з богослів'я, декан богословського факультету ЛПБА.

- *Матеріали надруковані згідно з оригіналами авторських текстів. Стилiстику, орфографію та авторський правопис збережено.*
- *За достовірність цифр, фактів, назв, прізвищ та історичну і наукову орієнтацію, доцільність, наведену у матеріалах та автентичність відповідальність несе автор.*
- *Переклади та передруки матеріалів дозволені з посиланням на джерело.*

**Затверджено до друку Вченою Радою ЛПБА УПЦ КП,
протокол №03 від 29 березня 2019 року**

ЗМІСТ

Відомості про авторів	4
Ховзун В., прот. Антропологічне вчення святиителя Григорія Ниського в контексті присутності в людині елементів божественної і тварної природи.....	7
Dr. Thöle R., Pfarrer Grundlagen einer evangelischen Aszetik.....	16
Горохолінська І., Християнська есхатологія як футурологія: філософський аналіз концептів.....	19
Нікольський Є. Сучасний російський трансгуманізм як релігія антихриста.....	24
Данилів І. Філософсько-богословське осмислення поняття "Духовна тиша"	34
Бродецький О. Синергія філософських та релігійних смислових інтенцій в етико-антропологічних ідеях Миколи Бердяєва.....	37
Лаврук П. Вчення про антихриста у творах святих отців донікейського періоду: специфіка богословського дискурсу.....	41
Костів О. Вплив та значення християнських цінностей у аксіологічній системі європейського суспільства.....	47
Семенович О. Філософське та релігійне розуміння поняття "піст"	58
Щербань М., прот. Соціальний концепт у Православ'ї: спроба філософсько-богословської рефлексії.....	66
Грех В., прот. Релігійний та філософський напрями проповідництва святиителя Димитрія, митрополита Ростовського.....	69
Сивак М., прот Митрополит Суразький Антоній (Блум): пастир, філософ, проповідник (до 105-річниці з Дня народження).....	77
Стеценко В., Галуйко Р. Специфіка релігійно-філософських поглядів мислителів Київського університету в православній думці кін. XIX – поч. XX ст.....	86
Лозинський Н., прот. Генега пізнання Адама у філософських категоріях "хохма", "біна" та "даат" в екзегезі Пінхаса Полонського.....	92
Якиляшек В., прот. Хрест як філософська категорія.....	94
Рій О. Молитовні звертання у пенталогії Б.Лепкого "Мазепа": спроба богословської рефлексії.....	97
Гарат І., прот. Ісакій Борискович організатор Дерманського релігійно-культурного центру й Луцького Хрестовоздвиженського братства.....	102

Ірина ГОРОХОЛІНСЬКА, PhD

**ХРИСТІЯНСЬКА ЕСХАТОЛОГІЯ ЯК ФУТУРОЛОГІЯ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПТІВ**

Світоглядні науки вбачають центральний предмет свого дослідження в екзистенційних смислах та різноманітні праксеологічних, аксіологічних, онтологічних й есхатологічних вимірів. У статі на ґрунті міждисциплінарного методологічного підходу (синтезу філософського та богословського ідейних ресурсів) дослідниця розглядає сутнісні та ціннісні виміри витлумачення футурологічних візій. Убачаючи в есхатологічних доктринах християнського богослов'я чітке аксіологічне підґрунтя, котре спрямоване на сотеріологію як остаточну мету Богоуподібнення (найвищий рівень духовного та морально-етичного розвитку особи), авторка підкреслює на цьому ґрунті їхню релевантність і гуманістичним секулярним футурологічним концепціям. Висновуючи про наявність елементів спільної етичної платформи для світського і релігійного світоглядів в моделюванні позитивного бачення майбутнього людства, авторка усвідомлює й негативний чинник подальшого розгортання сценарію історії людської цивілізації: світоглядні та техногенні / екологічні кризи. Дослідниця вбачає істотний аксіологічний потенціал у синергійному підході до витлумачення футурологічних інтенцій світоглядних дискурсів, – поєднанні в них раціонального \ секулярного та ірраціонального \ релігійного чинників. Цей потенціал здатний надати комплекс ціннісних запобіжних факторів від деградації, вихолощення та руйнування навколишньої дійсності в єдності всіх сфер буття людини.

Ключові слова: есхатологія, футурологія, сотеріологія, синергія, аксіологія, праксеологія, секулярне, секуляризація, християнське богослов'я

Iryna Horokholinska

Summary

**THE CHRISTIAN ESCHATOLOGY AS FUTUROLOGY:
PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF CONCEPTS**

Worldview sciences see the central object of their research in existential meanings and the variety of praxeological, axiological, ontological and eschatological dimensions. In the article on the basis of an interdisciplinary methodological approach (synthesis of philosophical and theological ideological resources), the researcher examines the essential and value dimensions of the interpretation of futurological visions. In the eschatological doctrines of Christian theology, having a clear axiological basis, which is directed toward soteriology as the ultimate movement towards God (the highest level of spiritual and moral-ethical development of the personality), the author emphasizes on this basis their relevance to the humanist secular futurological concepts. Concluding that there are elements of a common ethical platform for secular and religious worldviews in modeling a positive vision of the future of mankind, the author also recognizes the negative factor for the further deployment of a scenario of the history of human civilization: world outlook and technogenic / ecological crises. The researcher sees a significant axiological potential in a synergistic approach to the interpretation of futurological intentions of worldview discourses, combining rational \ secular and irrational \ religious factors in them. This potential is capable of

providing a set of value limiters against degradation, desolation and destruction of the surrounding reality in the unity of all spheres of human existence.

Key words: eschatology, futurology, soteriology, synergy, axiology, praxeology, secular, secularization, Christian theology

*Я є Альфа і Омега, початок і кінець,
спраглому Я дам від джерела води живої даром (Одрк. 21:6)
Отже, будьте досконалі,
як досконалий Отець ваш Небесний (Мф. 5:48)*

Проблема майбутнього людства є однаково актуальним предметом дослідження як для гуманітарних, так і природничих наук, особливо в часи межові, соціально нестабільні. Розвиток науки в будь-якій царині завше спрямований на дієве та ефективно покращення сьогодення з екстраполяцією на майбутнє. Але світоглядні, гуманітарні науки все ж у центрі власної уваги тримають екзистенційні смисли в різноманітті праксеологічних, аксіологічних, онтологічних та есхатологічних аспектів. Згадаймо, ще І.Кант наголошував: щоб дати відповідь на питання, що таке людина, потрібно спершу довідатися: *що ми можемо знати; що потрібно / не потрібно робити; на що нам варто сподіватися в майбутньому?* Тобто взаємозв'язок антропологічної, аксіологічної, пізнавальної та футурологічної проблематики є беззаперечною для філософського дискурсу.

Християнський богословський дискурс у зв'язку з чітким методологічними спрямуванням власних ідей на принципи супранатуралізму, ревелюціонізму, есхатологізму, антропологізму та сотеріологізму, котрі були закладені ще середньовічною богословською традицією, також підкреслює їхню синергію. Уже навіть у Символі віри вказується, що будь-який християнин "чекає воскресіння мертвих і життя будучого віку". А що означає бути християнином і як по-християнськи належно очікувати есхатологічних перспектив, окреслюється в християнській етиці та в конкретній практиці церковно-релігійного життя. На цьому ґрунті постає питання: чи є підстави твердити про певну взаємну релевантність християнської есхатології і секулярних футурологічних візій щодо майбутнього людства та релігії?

2012 рік став новою точкою відліку, певною точкою біфуркації для масової свідомості багатьох мешканців планети. Адже приписувані народності майя "пророцтва" про кінець світу, котрий мав припасти на грудень того року, звісно ж, не справдилися, але це не позбавило людство тривожності щодо майбутнього нашої цивілізації (чи швидше цивілізацій) в усталених раніше станах об'єктивності існування. Інформаційне суспільство як новий тип культури актуалізує низку проблем, на котрі традиційні філософія, наука, аксіологія відповісти не можуть. Політика постправди, культура посткультури, життя в координатах "пост" і так званих "гібридних" умовах небезпек (як військових, так і інтелектуальних й соціальних) – ось наріжні камені, що демонструють стан колапсу сучасних цивілізацій та культур (навіть найбільш традиційних).

Звичайно, що інтелектуали і мислителі, митці та політики, громадські діячі та креативна меншість намагаються випрацювати своєрідний "маніфест" буття культур в нових умовах. Підтвердженням того є широкий резонанс обговорення цих проблем як на наукових заходах, так і в мистецьких форматах, політичних диспутах тощо. Такий стан речей яскраво унаочнює твердження Аврелія Блаженного, що "...жалюгідне наше справжнє життя, для збереження

якого, інколи, необхідно буває помилка" [1, с. 296]. Християнський богослов, звичайно твердив про можливість спасіння через покаяння. Але навіть у світському контексті, за умов тягlosti історії переосмислення помилок попередніх поколінь та хибності власних ціннісних пріоритетів, можливим є акт "покаяння" заради "спасіння". І наразі мова не тільки, і не скільки про дискусії щодо збереження феномена "традиційних цінностей". Варто твердити про збереження уже власне фізичного існування нашої планети, котре через такі кардинальні цивілізаційні зсуви \ надломи, втрату аксіологічних норм належного й довільної інтерпретації поняття "свобода" є не просто під питанням, а потребує нагальних реанімаційних дій (навіть науковці-природничники твердять про високу імовірність, хай і в досить далекій перспективі, знищення Землі як такої). Адже процеси знищення життя на нашій планеті прискорилися в кільканадцять разів і розмови про кінець світу перестали бути прерогативою релігійних есхатологічних вчень чи фантастичних утопій.

Християнське віровчення чітко артикулює саме такі виміри наближення есхатологічних перспектив людства. Традиційно джерелом християнської есхатології прийнято вважати книгу Об'явлення Іоанна Богослова (Апокаліпсис). Але й Священне передання містить велику кількість розмірковувань-процв богословів щодо футурологічних катаклізмів. Зокрема, Іринеї Ліонський чітко твердить: "виснажитися земна планета, наслідком чого буде голод, землетруси, заразні хвороби, що в свою чергу спричинить розбрат, сварки та війни" [2, с.188]. Тобто у своїх ідейних витоках християнська філософія внутрішньо пронизана есхатологічністю світорозуміння, наснажена есхатологічною зорієнтованістю. Спробуймо детальніше зупинитися на певних моделях християнського прочитання обраного нами до вивчення предметного дискурсу.

Коли пересічний читач звертається до творів християнських письменників (чи то праць Отців Церкви, чи власне сучасних богословів), то окрім долучення до раціоналізованих форм віровчення, він наснажується специфічним духом такої літератури. Це природний ефект впливу художніх творів (художніх не в сенсі – ідейно-фантазійного відображення сюжетної лінії, а в сенсі – просякнутості їх глибинним релігійним символізмом, що наштовхує на художньо-образне відтворення описуваної дійсності). Візьмемо на себе сміливість твердити, що доміантними емоційними переживаннями таких творів буде відчуття духу Таїни, Нескінченності, Любові та Очікування. В цих концептах криється гносеологія, онтологія та аксіологія християнства. Очікуванням вони синергійно, діалектично і продукуються, і підсумовуються. Людина через Таїну та благоговійно-тривожне переживання Нескінченності, наснажуючись прикладом Любові заради Любові, перебуває в стані Очікування вивершення як Таїни, так і Любові в Нескінченності. Очікуючи цього моменту як конкретної перспективи людства, будь-яка особа, свідомо обираючи шлях пізнання та долучення до цієї краси / калокагатії в Нескінченності, тим самим демонструє рух до розкриття Таїни через співучасть в Любові. Іншими словами, гносеологія, онтологія, аксіологія християнства тісно переплетені і мають сотеріологічно-есхатологічне підґрунтя.

Щоправда, подекуди сучасний богословський дискурс, не відступаючи від цієї ціннісно-методологічної площини, дещо по-різному обирає вихідний вектор витлумачення мети та призначення буття людини в світі. Для чіткішої

артикуляції візьмемо для прикладу позиції двох теологів – Христоса Яннарса та Олександра Шмемана.

Христос Яннарс: "Церква нічого не знає про есхатологію. Вона довіряє себе Любові Божій і надіється. Ця довіра є дещо іншим видом знання – знання не психологічного чи "містичного" – а знання, яке виникає із взаємин, і яке ми, люди, черпаємо щоразу, коли воістину сповнені любові. Таке знання дає нам слово Євангелія, тому мова церковна не кориться мові науки, нашій повсякденній мові, межі якої є межами нашого земного буття" [6, с.20-21].

Олександр Шмеман: "вся християнська теологія є есхатологічною, як есхатологічним є все християнське переживання життя" [4, с.303].

Х. Яннарс у своєму твердженні відштовхується від концептів Любові та Таїни, підкреслюючи визначальну значущість саме Любові як шляху та мети, котра все покриває, в тому числі й есхатологію. Якщо ми любимо Бога понад усе, – ми увіряємо себе Його волі та промислу, якщо ми любимо ближнього свого, – ми плекаємо власну гідність. Плекаючи власну моральність та духовність, ми довіряємо своє майбутнє незвіданій Нескінченності співучасті в Любові, адже відчуваємо свою гідність та приналежність до обіцяного Царства (і це має також перегук і з Кантовою етикотеологією). Простіше кажучи, Яннарс виводить есхатологію із аксіології.

Інший вектор – позиція Шмемана. Тут аксіологія є похідною від есхатології. Шмеман наголошує, що життя християнина сповнене есхатологічних переживань та очікувань. Страх, що сповнює душу віруючого християнина – страх Божий – детермінує в такий спосіб поведінку, котра дарує надію на можливість спасіння й позитивне здійснення есхатологічних перспектив. Тобто відчуття Таїни та Нескінченності продукує повноту Любові (тут в сенсі – єдність любові до Бога та любові до ближнього).

Але попри різницю у вихідних позиціях, міркування й одного, й іншого богослова, все ж є синергійно співвіднесеними, адже зводяться до необхідності усвідомлювати єдність означених нами концептів – Таїни, Нескінченності, Любові та Очікування. А отже, феномен майбутнього і в контексті християнського віровчення, і, зрозуміло, світських підходів варто осмислювати не тільки в площині подієвості (що буде? коли буде? як буде?), а й у ракурсі людської етичної активності та відповідальності (що належить робити?).

Такі міркування гарно ілюструє католицький богослов **Рудольф Шнакенбург** у книзі "Етичне послання Нового завіту": "...Не може бути сумніву в тому, що Ісус сповістив про наближення й остаточне настання (есхатологічного) Царства Божого. Це є головним змістом і підвалиною всіх його слів, промов і притч" [5, с. 30], а "замислюючись над тим, як пов'язані між собою "теологія" (обґрунтування Божими задумами) та "есхатологія" (обґрунтування есхатологічним посланням Ісуса), не можна протиставляти одне одному або наголошувати на одному за рахунок іншого... Якщо спитати, як впливає Ісусова ідея Бога в есхатологічній перспективі Царства Божого на самосвідомість людини та її завдання в цьому світі, то слухачам Ісусового послання вказується саме на людину й на людське суспільство, позаяк любов до Бога вимагає дієвої любові до людей" [5, с. 41-42].

А тому, згідно з такими настановами християнських мислителів, можна висновувати про наявність в есхатологічних доктринах християнського богослов'я чіткого аксіологічного підґрунтя, котре спрямоване на сотеріологію

як остаточну мету Богоуподібнення (найвищий рівень духовного та морально-етичного розвитку особи). Але при цьому варто констатувати і певну ціннісну релевантність етичного контексту християнської есхатології гуманістичним секулярним футурологічним концепціям, які акцентують аспект особистісної моральної відповідальності та солідарності людства в протистоянні аморальним тенденціям життя. Адже й у світських дискурсах можливість позитивного вивернення майбутнього за таких суперечливих й неоднозначних соціальних, духовних та екологічних умов уможливиться лише на базі діяльної переоцінки подальших норм життя – тобто позитивною зміною аксіологічних стратегій розвитку людської цивілізації. Але якщо остаточною метою світської футурології є адекватна модель гармонійного буття людини в цьому світі, то християнська есхатологія виводить нас до концепту Царства Божого.

"...Царство Боже – це щось інше, ніж людське панування, воно означає визволення, а не пригноблення, воно несе об'єднання, а не розлучення, воно встановлює інші мірила, ніж ті, до яких звикли люди. Однак перспектива прийдешнього Царства діє як принадна сила, що веде вперед і спонукає не здаватися попри всі перешкоди, навіть попри власну неспроможність, і ніколи не втрачати надії" [5, с. 38].

Таке витлумачення смислу очікування Царства Божого має психологічну перевагу над світською футурологією в аспекті можливості подолання тривожності щодо настання "кінця віків" чи "кінця людської цивілізації", але лише за умови, що людина буде докладати максимум зусиль на шляху підготовки себе до цього обіцяного Царства. Саме в цих умовах викристалізовується значний аксіологічний потенціал синергійного підходу до витлумачення футурологічних інтенцій людської свідомості, – поєднанні в них раціонального \ секулярного та ірраціонального \ релігійного чинників. Цей потенціал здатен бути запобіжним фактором деградації, вихолощення та руйнування навколишньої дійсності в єдності всіх сфер буття людини. Іншими словами, дієве творення власної духовності на шляху наближення Царства Божого поряд із чітким усвідомленням відповідальності за життя "тут і тепер" перед спільнотою та суспільством – ось взірцева настанова задля оптимальної моделі майбутнього, котра є гуманістичною за своєю суттю, а тому відповідною як християнському віровченню, так й аксіологічним настановам світських дискурсів. Біоетика, екологічна етика, медична етика та інші галузі світської етики закликають людство до цього відповідального ставлення до цінності Життя заради майбутнього. А отже, глобальна етика заради кращого майбутнього, на наше тверде переконання, – це синергійна єдність ціннісних настанов релігійної свідомості, налаштованої на підготовку себе до Царства Божого, та соціальної відповідальності за збереження гуманних засад суспільних взаємин, культури та екосистеми, що є визначальними модусами людської цивілізації.

Література

1. Августин Бл. Энхиридион Лаврентию, или о вере, надежде и любви // Энхиридион или о вере, надежде и любви. – К.: "УЦИММ -ПРЕСС" "ИСА", 1996. – С. 290-349.

2. Иршей Лионский. Против ересей // Деревенский Б.Г. Учение об Антихристе в древности и средневековье. Источники. – СПб.: Алетея, 2000. – 528 с. – С. 186-200.
3. Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа. – Львів, 1992. – 500 с.
4. Шмеман Александр. Богослуження и эсхатология // Шмеман А., проф. Сборник статей. 1947 – 1983 / Сост. Е. Ю Дорман; А. Н. Кырлежева. – М., 2009. – С. 299 – 306.
5. Шнакенбург Р. Етичне послання Нового Завіту. – К.: Дух і літера, 2005. – 340 с.
6. Яннарас Христос. Эсхатология: конец времени или освобождение от времени? // Эсхатологическое учение Церкви (Москва, 14-17 ноября 2005 г.). Материалы богословской Конференции Русской Православной Церкви. – М.: Синодальная Богословская комиссия, 2007. – С. 20 – 24.

д-р Євген НІКОЛЬСЬКИЙ

СУЧАСНИЙ РОСІЙСЬКИЙ ТРАНСГУМАНІЗМ ЯК РЕЛІГІЯ АНТИХРИСТА

В статті розглядається рух російських трансгуманістів і аналізується створений ними проект "Росія-2045". Автор приходить до обґрунтованого висновку про те, що... трансгуманізм руйнує не тільки уявлення про людину як триєдність духу-душі-тіла, а й поняття самої телесності ограчує тільки інформативною сутністю. Більше: якщо безсмертя трактується як Божий дар для всіх, і тільки від нас залежить прийняти його чи ні, то трансгуманізм припускає, що безсмертя можливе для избраних, "пост-людей", а звичайні люди будуть зведені до рівня смертних тварин. А це вже расизм. Більш того в трансгуманізмі людина встає на місце Бога, витісняє Його за межі Всесвіту. А з точки зору православної теології, таким чином трансгуманізм стає релігією антихриста, бо Христос, Який врятував всю людину (і душі і тіло) стає непотрібним. Антропоцентричний гуманізм в трансгуманізмі знаходить своє логічне завершення і тріумфальне падіння. Але його батьки-засновники (та їх послідовники в окультино-безбожній Росії) Росії і "благополучно" забули про те, що цей шлях вже був пройдений занепалим херуїмом.

Ключові слова: трансгуманізм, антихрист, антропоцентризм, постлюдина, дух, душа, тіло, окультизм, христоцентризм, воскресіння мертвих.

The article considers the movement of Russian transhumanists and analyzes their project "Russia-2045". The author comes to a reasonable conclusion that... transhumanism destroys not only the idea of man as a Trinity of spirit-soul-body, but also the concept of the corporeality itself is limited only by informative essence. More: if immortality is interpreted as God's gift to all, and it is up to us to accept it or not, then transhumanism suggests that immortality is possible for the elected, "post-humans", and ordinary humans will be relegated to the level of mortal animals. That's racist. Moreover, in transhumanism man takes the place of God, pushes him out of the Universe. And from the point of view of Orthodox theology, thus transhumanism becomes the religion of the Antichrist, for Christ, who saved the whole person (both soul and body) becomes unnecessary. Anthropocentric humanism in transhumanism finds its logical conclusion and triumphant fall. But his founding fathers (and their followers in the